

HRVATSKI JEZIČNI IDENTITET U SVJETLU PROŠLIH I SADAŠNJIH IDEOLOGIJA

Anita Peti-Stantić i Keith Langston

HRVATSKO JEZIČNO PITANJE DANAS: IDENTITETI I IDEOLOGIJE

(*Srednja Europa, Zagreb, 2013.*)

U izdanju uglednoga nakladnika znanstvene literature *Srednja Europa* objavljena je 2013. godine knjiga *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije*. Autori su toga vrijednoga, opsežnoga i temeljitoga sociolingvističkog rada profesorica zagrebačkoga Filozofskog fakulteta Anita Peti-Stantić i Keith Langston, profesor slavistike na Sveučilištu u Georgiji, Sjedinjene Američke Države. Knjiga *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije* tematizira promjene statusa i normi hrvatskoga jezika u posljednjih dvadesetak godina otako je Republika Hrvatska stekla državnu samostalnost, što je prethodilo tomu da unitarna jezična politika bivše Jugoslavije bude zamijenjena samostalnim standardizacijskim procesima svih jezika koji su postali službeni jezici novonastalih država na tim prostorima, odnosno jezičnom politikom tih zemalja. Promjene u statusu hrvatskoga jezika i normativni procesi kojima je zahvaćen u razdoblju od stjecanja hrvatske samostalnosti do danas nisu prepušteni pukom opisu, nego su pomno razmotreni u kontekstu suvremenih sociolingvističkih teorija o jezičnome planiranju i odnosu jezika i identiteta, što knjigu čini vrlo čvrsto znanstveno utemeljenom. Hrvatski su jezični slučaj autori izdvojili i odlučili se pozabaviti njime jer je hrvatska sociolingvistička situacija posebno zanimljiva s obzirom na činjenicu da je u Republici Hrvatskoj hrvatski

jezik vjerojatno glavni simbol hrvatskoga nacionalnog identiteta. A hrvatski jezični slučaj i njegova analiza pridonose boljemu općem razumijevanju problematike jezičnoga identiteta, jezične politike i upravljanja jezikom. Osim izvrsne teorijske utemeljenosti velika je vrijednost knjige *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije* i u tome što su se autori služili primarnim izvorima, odnosno samostalno proveli istraživanja na koja se u knjizi pozivaju i iz kojih izvode svoje zaključke. Analizirali su najrazličitije službene akte koji se tiču hrvatskoga jezika, a koje su donijela različita tijela državne uprave (povjerenstava, državne agencije i sl.), zapisnike Vijeća za normu hrvatskoga standardnog jezika, nastavne planove i programe, udžbenike nekoliko predmeta prema kojima se održavala nastava u školama u Republici Hrvatskoj, zatim zakone i podzakonske akte Republike Hrvatske koji sadrže odredbe o hrvatskome jeziku i druge slične službene dokumente. Osim analize postojećih dokumenata autori su proveli i vlastita istraživanja stavova o pojedinim jezičnim pitanjima, na primjer stavove nastavnika hrvatskoga jezika i književnosti, i to u više vremenskih razdoblja kako bi utvrdili jesu li se i kako su se stavovi mijenjali s vremenom. Proveli su i vlastita korpusna istraživanja kako bi dobili što pouzdaniju i autentičniju

sliku o leksiku hrvatskoga jezika i o drugim fenomenima kojima su se bavili.

Prvo poglavlje *Hrvatsko jezično pitanje i hrvatski identitet* razmatra pitanja u vezi s proglašenjem hrvatskoga jezika službenim u novonastaloj Republici Hrvatskoj i u vezi s njegovom prošlošću u bivšoj Jugoslaviji čija je politika bila usmjerena na zajednički štokavski jezik nazivan hrvatsko-srpskim ili srpsko-hrvatskim. Poglavlje prikazuje i komentira normativističku situaciju u Hrvatskoj u zadnjih dvadeset godina. U tom se poglavlju postavljaju pitanja koja će se razmatrati i na koja će se ponuditi odgovori u sljedećim poglavljima. Drugo poglavlje *Jezik i identitet: teorijski i konceptualni okvir* donosi tumačenje pojmova jezičnoga planiranja i jezične politike te pregled teorijskih pristupa jeziku i identitetu s tumačenjem relevantnih sociolingvističkih pojmova koji se tiču jezične varijantnosti i odnosa jezika prema jezičnim zajednicama. Cilj je građe iznesene u tome poglavlju znanstveno kontekstualizirati i utemeljiti raspravu o hrvatskome jeziku i smjestiti je u kontekst svjetske sociolingvistike, odnosno pronaći joj mjesto na svjetskoj sociolingvističkoj sceni. Glavna je teza toga poglavlja da se isključivo uz pomoć klasifikacija dijalekata i jezika ne može objektivno odrediti granica nekoga jezičnog entiteta, nego uvijek treba uzeti u obzir sociolingvističke čimbenike. Treće poglavlje *Jezik, dijalekt ili varijanta?* bavi se specifičnim jezičnim obilježjima koja karakteriziraju bliskosrodne jezične varijete na srednjojužnoslavenskome području te tumačenjem razloga zašto se oni dijele na dijalekte, dijalekatske skupine i jezike. Iznose se suprotstavljena stajališta, s jedne strane onih koji međusobnu

razumljivost smatraju kriterijem za proglašavanje više jezika jednim, odnosno onih koji smatraju da to nije i ne može biti relevantan kriterij. Poglavlje se bavi i teorijama o podrijetlu Hrvata te iznosi stavove lingvista o statusu bliskosrodnih jezika unutar srednjojužnoslavenskoga sustava. Četvrto poglavlje *Standardizacija i restandardizacija: konvergencije i divergencije* pruža teorijski okvir standardizacije i restandardizacije hrvatskoga jezika. U njemu se prikazuje odnos simboličke funkcije hrvatskoga jezika i njegove funkcije kao sredstva sporazumijevanja. Prikazane su divergencijske i konvergencijske društvene silnice koje su utjecale prvo na približavanje hrvatskoga i srpskoga jezika u jednome povijesnom razdoblju te na njihovo udaljavanje u sljedećem razdoblju, dakle u suvremenosti. Kao što je početkom 19. stoljeća došlo do približavanja dvaju jezika zato što je u društvu došlo do prepoznavanja potrebe za tim, tako se i danas osjeća društvena i politička potreba za udaljavanjem tih jezika te hrvatska jezična zajednica razvija sredstva koja služe tome udaljavanju. Na kraju poglavlja iznesena je potreba da se u sklopu kontrastivnih analiza (kontrastivnih, ne razlikovnih!) istraži živi jezični korpus obaju jezika s osobitim obzirom na reprezentativnost njihove funkcionalnostilske i diskurzivne diferencijacije. Peto poglavlje *Jezična politika na razini državne uprave i reguliranje javnoga jezika* pojašnjava na koji je način hrvatski jezik zakonski reguliran unutar specifičnih područja u nadležnosti državne uprave, a to su mediji, obrazovni sustav, gospodarstvo i trgovina, pravni sustav, vojna struktura i ostala područja državne administracije. Autori se osvrću i na zahtjeve za zakonom o jav-

noj upotrebi hrvatskoga jezika, odnosno na prijedloge toga zakona koji nisu prihvaćeni, kao i o hrvatskome jeziku u kontekstu pristupanja Republike Hrvatske Europskoj uniji. Upotreba je hrvatskoga jezika bila najstrože propisana u administrativnoj domeni, a tim je propisivanjem najviše bio zahvaćen pisani, a manje govoreni jezični izraz. Što su mjesta upotrebe jezika dalje od centara moći, to se teže propisuje uporaba jezika u njima. Hrvatske vlasti, točnije ni jedna hrvatska vlast od osamostaljenja, nisu pokazale interes za donošenjem zakona o jeziku kojim bi se uspostavila i provela eksplicitna jezična politika, a ideje o donošenju zakona o jeziku doživjele su puno negativnih odraza u javnosti. Brojnim se hrvatskim zakonima podupire status hrvatskoga jezika tako što se regulira njegova upotreba u medijima, obrazovanju ili u nazivima tvrtki. Šesto poglavlje *Institucije jezičnoga planiranja* iznosi rezultate rada hrvatskih ustanova koje provode jezično planiranje (Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Matica hrvatska i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) koje se, zajednički sagledane, mogu shvatiti kao svojevrsna hrvatska jezična akademija. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti bavi se statusom hrvatskoga jezika, a njezini su članovi zauzimali položaje u Vijeću za normu hrvatskoga jezika koje je svojedobno imalo savjetodavnu ulogu u normiranju hrvatskoga jezika i njegova razvoja, no koje je nastupalo s pozicije autoriteta. Institut za jezik i jezikoslovlje provodio je tu istu jezičnu politiku primjenjujući je u jezičnim savjetima i normativnim priručnicima koje je objavljivao. Matica hrvatska imala je golemu ulogu u njegovanju hrvatskoga jezika u

doba Jugoslavije, a briga o hrvatskome jeziku važan je dio njezina programa i danas. Ona objavljuje puno jezikoslovne literature, između ostaloga i *Hrvatski pravopis* (Badurina, Marković i Mićanović 2007) čija su pravopisna rješenja puno više u skladu s uzusom od pravopisnih rješenja za koja su se zauzimali članovi Vijeća za normu u svojim zaključcima. Sedmo poglavlje *Jezični purizam, savjetnici i razlikovni rječnici* iznosi građu o hrvatskome purizmu i o razlikovnim rječnicima kao o specifičnome hrvatskom fenomenu. U njemu se govori o pravopisnome ratu koji se vodi u Hrvatskoj u posljednjih 20 godina. Osmo poglavlje *Modeli jezičnoga savršenstva: uloga obrazovnog sustava u upravljanju jezikom* obrađuje školske planove i programe za hrvatski jezik, odnosno nastavni predmet Hrvatski jezik, te udžbenike po kojima se učilo (uspoređen je jezik u nekadašnjim i današnjim udžbenicima hrvatskoga jezika i drugih predmeta), stručni skupovi profesora hrvatskoga i objavljene publikacije s radovima s tih skupova, kao i utjecaj jezičnoga purizma na profesore hrvatskoga. Zaključno se napominje da hrvatska obrazovana politika promovira one jezične izbore koji se smatraju hrvatskijima. Iz toga se vidi da su tvorci jezične politike svjesni potencijala koji ima obrazovni sustav. U tome su segmentu prisutna brojna kolebanja i nedosljednosti. Upozoreno je i na fenomen nesigurnosti u upotrebi jezika koji se proširio među svim govornicima hrvatskoga, a koji je posljedica jezične politike u posljednjih dvadesetak godina. Deveto poglavlje *Medij je poruka: promocija i provođenje upravljanja jezikom u tradicionalnim i suvremenim medijima u Republici Hrvatskoj* analizira ulogu medija u provođenju jezič-

ne standardizacije i hrvatske jezične politike te opisuje medijsku situaciju nakon 1991. godine s osvrtom na hrvatski jezik koji se upotrebljava u medijima i na standardni hrvatski jezik kao sadržaj medijskih programa, spominjući medijske jezične savjete kao hrvatsku specifičnost. Korpusna analiza medijskoga leksika pokazuje znatnu promjenu u čestoći uporabi nekih riječi u posljednjih dvadeset godina, ali te promjene nisu tako goleme kako bi se to možda intuitivno moglo zaključiti. Promijenjena je relativna čestoća uporabe nekih oblika i riječi koji su se upotrebljavali i u prošlosti, ali nije došlo do potpune zamjene jednih leksema drugima. Iz toga se vidi da se čak ni tiskovine koje su bile jako nacionalno orijentirane nisu u potpunosti držale purističkih jezičnih naputaka koje su načelno propagirale. U desetom se poglavlju *Hrvatsko jezično pitanje danas na razmeđu identiteta i ideologije* sistematiziraju i komentiraju glavni zaključci izneseni u prethodnim poglavljima. S obzirom na to da autori pokazuju čvrstu teorijsku utemeljenost svega o čemu pišu, ne čudi što je knjiga upotpunjena opsežnom bibliografijom i opre-

mljena bogatim imenskim kazalom i kazalom pojmova.

Zaključno treba reći da se u knjizi nastoji ponuditi slika hrvatske jezične situacije sagledana s raznih aspekata, a ne samo iz jednoga, hrvatskoga. Uzimani su u obzir radovi i domaćih i inozemnih stručnjaka koji o istim jezičnim pitanjima imaju najrazličitije stavove. Ta činjenica, kao i činjenica da je knjiga napisana znanstvenim stilom koji ni na jednome mjestu nije narušen emotivnom impostacijom, inače tako čestom kad hrvatski autori pišu o identitetu hrvatskoga jezika, govori u prilog tvrdnji da su autori nastojali na što objektivnoj i nepristranijoj procjeni problema o kojima su govorili. Knjiga *Hrvatsko jezično pitanje danas: Identiteti i ideologije* predstavlja najobimniji, najtemeljitiji i najhrabriji sociolingvistički rad kojim se obrađuje suvremena hrvatska sociolingvistička situacija. Premda je riječ o ozbiljnome znanstvenome radu koji će svakako biti zanimljiv lingvistima, osobito sociolingvistima, ova će knjiga biti itekako zanimljiva i svima drugima koji se zanimaju za društvenu problematiku i jezik u društvenome kontekstu.

Sanda Lucija Udier